

Tóth Tamás

A Collegium Germanicum et Hungaricum szerepe

Eszterházy Károly életében

1. A római Német–Magyar Kollégium

A lutheri reformáció megjelenését követően mindenki számára világossá vált, hogy a Katolikus Egyházban erőteljes megújulásra van szükség, ennek jegyében nyitotta meg a személyes életében még a reneszánsz életstílus követőjének tekintendő, de egyházkormányzatában a megújulás szükségességét jó érzékel felismerő III. Pál pápa (1534–1549) 1545-ben a Trienti Zsinatot (1545–1563). Az 1540-ben jóváhagyott Jézus Társasága rövid időn belül felismerte, hogy az oktatás-nevelésnek kulcsszerepet kell betöltenie a megújulási folyamatában, hiszen csak jól képzett és katolikus szellemiségű klerikusok tudtak eredményesen érvelni a reformátorokkal szemben. Loyolai Szent Ignác (1491–1556) 1551-ben az Örök Városban megalapítja a Pápai Gergely Egyetem elődjét, a *Collegium Romanumot*, majd egy évre rá a *Collegium Germanicumot*. A Német Kollégiumot Loyolai Szent Ignác és Giovanni Morone (1509–1580) bíboros tevékenységének eredményeként III. Gyula pápa (1550–1555) alapította a *Dum sollicita* bullája révén egy évvel később. A nagy reformpápa, XIII. Gergely (1572–1585) pedig újraalapította azt a *Postquam Deo placuit* kezdetű bullájával 1573-ban, egyben az intézmény számára privilégiumokat és biztos anyagi háttérrel biztosított. Ugyanebben az időszakban kerül megalapításra *Collegium Hungaricum*, azaz a Magyar Kollégium is a Germanicum volt növendéke, Szántó (Arator) István (ca. 1540–1612) jezsuita kezdeményezésére 1579-ben, az *Apostolici muneris sollicitudo* bulla révén. Az új magyar intézet fekvése a római Caelius dombon nem volt túl kedvező, messze is volt a tanulmányok helyétől, a Collegium Romanumtól, valamint hamarosan anyagi problémák is felmerültek. Így Morone bíboros javaslatára XIII. Gergely pápa 1580-ban *Ita*

sunt humana kezdetű bullájával egyesítette a két intézetet, megalapítva a *Collegium Germanicum et Hungaricum*ot, vagyis a Német–Magyar Kollégiumot, azt tűzve ki célul, hogy a Német-római Birodalom területéről (*Germanicum*) és a Magyar Szent Korona országaiból (*Hungaricum*) érkező papnövendékekből olyan művelt papokat neveljen, akik tanulmányaik végeztével, hazatérve szülőhazájukba szolgálják a katolikus megújulás ügyét. Az intézet a jezsuiták által működtetett leghíresebb kollégium lett, „*a szemináriumok modellje*” és példa „*más római kollégiumok alapítása számára*”.¹

Az új intézet első évtizedeiben többször is költözött, míg a hasonló nevű VII. századi bazilika² mellett lévő Szent Apollináris Palotába (*Palazzo Sant'Apollinare*) költözhetett, ahol 1574-től a XVIII. sz. végéig maradhatott, itt tanult többek között galántai gróf Eszterházy Károly (1762–1799) egri püspök is. Amikor 1773-ban feloszlatták a jezsuita rendet, a Kollégium a domonkosok vezetése alá került. 1781-ben II. József (1780–1790) megtiltotta egyházi személyeknek a külföldi tanulmányokat, és létrehozta a Német-római Birodalomhoz tartozó Páviában az ottani Német–Magyar Kollégiumot, így a római intézet 1782-re kiürült. 1799-ben pedig Napóleon (francia császár 1804–1814, 1815) feloszlatta mindkét kollégiumot. A jezsuiták vezette római *Collegium Germanicum et Hungaricum* 1818-ban nyílhatott meg újra, bár magyarok csak 1844-től kezdtek újra érkezni.³

¹ Luigi MEZZADRI, Filippo LOVISON, *Storia della Chiesa tra medioevo ed epoca moderna*, II, Roma, Centro Liturgico Vincenziano, 2001, 80–81.

² A bazilika, ahol a Kollégium egyik legfontosabb időszakában sok magyar ajkú alumnus is imádkozott, máig sok emléket őriz ebből az időszakból: nemcsak az itt elhunyt növendékek sírja emlékeztet erre az időszakra, de például a Xavéri Szent Ferenc szobor lábánál megpihenő rák allegóriája is, hiszen a köznyelvben a növendékeket jellegzetes színű reverendájuk miatt „*főtt rákok*”-nak, ill. „*vörös rákok*”-nak is nevezték.

³ A Kollégium történetéről mindezidáig megjelent legteljesebb, a magyar vonatkozásokat is jelző monográfia: Andreas STEINHUBER, *Geschichte des Kollegium Germanikum Hungarikum in Rom*, Freiburg in Br., Herder, 1906; Az alább idézett munkákon túl értékes információkkal szolgál még többek között (a teljesség igénye nélkül): *Monumenta quae spectant Primordia Collegii Germanici et Hungarici*, Collecta et illustrata Friderico SCHRÖDER SJ,

2. A Kollégium növendékei a magyarországi megújulás szolgálatában

A Magyar Királyság területén az is különös nehézséget jelentett, hogy a reformáció és a török hódítás lényegében egyszerre érte el hazánkat. A növendékek számára vonatkozó első komolyabb, azóta már többek által pontosított számvetést a magyarokra vonatkozóan Veress Endre végezte.⁴ Az 1559–1917 közötti periódusból 768 hungarikust számolt össze.⁵ Véghseő Tamás kutatásai szerint 1552 és 1782 között 610 alumnus érkezett a Magyar Királyság területéről, ebből 64-en (10,5%) kaptak megyéspüspöki kinevezést ugyanott.⁶ Jelentős tény az is, hogy a XVIII. században – tehát a török utáni újjászületés időszakában, amikor arányában a legtöbb magyar tanult itt, Bitskey István számításai szerint 269-en⁷ – a Magyar Királyság

Romae, ex Typographia a pace, 1896; *Monumenta Antiquae Hungariae* 1550–1600, I–IV, edidit Ladislaus LUKÁCS, Romae, Institutum Historicum S.I., 1969–1987; Főként a német ajkú növendékekkel foglalkozik: Peter SCHMIDT, *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker: Zur Funktion eines römischen Ausländerseminars (1552–1914)*, Tübingen, Niemeyer, 1984 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 56); A levéltárral foglalkozik: Markus PILLAT, *Archiv und Bibliothek des CGU*, Korrespondenzblatt des Collegium Germanicum et Hungaricum (KB), Jubiläumsausgabe zum 450jährigen Bestehen des Collegium Germanicum et Hungaricum (2003) 25–28; TÓTH Tamás, *A Collegium Germanicum et Hungaricum levéltára = Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok): Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*, szerk. TUSOR Péter, Budapest–Róma, Gondolat, 2012 (*Collectanea Vaticana Hungariae*, I/8), 137–156.

⁴ *Matricula et Acta Hungarorum in universitatibus studentium: II. Roma, Collegium Germanicum et Hungaricum: I. Matricula (1559–1917): A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai: I. Anyakönyv (1559–1917)*, collegit et edidit/közrebocsátja Andreas VERESS [=VERESS Endre] Budapest, 1917 (*Fontes Rerum Hungaricarum: Magyar Történelmi Források*, II), 18.

⁵ *Uo.*, 319.

⁶ VÉGHSEŐ Tamás, «*Catholice reformare.*»: Ágoston Benkovich O.S.P.P.E. *missionario apostolico, vescovo di Várad (1631–1702)*, Budapest, Roma, Gondolat, 2007 (*Collectanea Vaticana Hungariae*, II/2), 379.

⁷ BITSKEY István, *Hungariából Rómába: A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*, Budapest, Nemzeti Tan-

területén szolgáló megyéspüspökök körülbelül fele Rómában végezte tanulmányait:⁸

A római alumnusok aránya a Magyar Királyság megyéspüspökei között a XVIII. században

Egyházmegye	Időszak	Összes	CGU	%
Esztergom	1695–1799	6	3	50
Kalocsa	1696–1817	8	7	87,5
Eger	1699–1799	4	4	100
Erdély	1696–1815	13	5	38,5
Vác	1689–1795	10	5	50
Nagyvárad	1681–1802	10	6	60
Veszprém	1687–1802	7	3	43
Csanád	1700–1828	7	4	57
Győr	1696–1802	5	1	20
Nyitra	1696–1804	7	4	57
Pécs	1687–1799	7	2	28,5
Zágráb	1694–1827	9	4	44,5
Zengg-Modrus	1698–1833	10	1	10
Bosznia ⁹	1699–1805	7	1	14,5
Szerém	1698–1771	8	2	25
ÖSSZESEN		118	52	46%

könyvkiadó, 1996 (Italianistica Debreceniensis: Olasz Felvilágosodás és Romantica Kutatóközpont Monográfiák, 2), 88.

⁸ TÓTH Tamás, „*Si nullus incipiat, nullus finiet*”: *La rinascita della Chiesa d’Ungheria dopo la conquista turca nell’attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784)*, Budapest, Roma, Szeged, Gondolat, Gál Ferenc Hittudományi Főiskola, 2011 (Collectanea Vaticana Hungariae, I/6), 76. Magyar nyelvű közlemény: Uő, „*Ha senki sem kezd el, senki sem fogja befejezni*”: *A két Patachich érsek és a katolikus megújulás (1733–1784)*, 204–205, *Deliberationes* II/2 (2009/2) 201–225.

⁹ Boszniát Szerémmel 1773-ban egyesítették. Azóta hívják Diakovári (Điakovo) Egyházmegyének, illetve 2008 óta Főegyházmegyének. Első püspöke Matej Franjo Krtica (1773–1805) volt. Statisztikai okokból a bosnyák püspökök között soroljuk fel; Egy érdekesség, hogy 1776-ban létezett még egy másik terv is: „*L’unione del Sirmio alle Diocesi Coloczenze e Quinquecclesiense sarebbe più opportuna pel bene della Religione*”. Vatikáni Titkos Levéltár (Vatikánváros; Archivum Secretum Vaticanum, ASV) Archivio della Nunziatura di Vienna (Arch. Nunz. Vienna), 136, fol. 244r.

A római alumnusok aránya a Magyar Királyság megyéspüspökei között a Mária Terézia által alapított egyházmegyékben

Egyházmegye	Időszak	Összesen	CGU	%
Besztercebánya (Banská Bystrica)	1776–1813	2	2	100
Rozsnyó (Rožňava)	1776–1799	3	-	0
Szombathely	1777–1804	2	2	100
Szepes (Spiš)	1776–1806	2	1	50
Székesfehérvár	1777–1811	2	1	50
ÖSSZESEN		11	6	60

A germanikus-hungarikus megyéspüspökök száma 52 (46 %) volt a régebbi, 1770-es évek előtt alapított latin szertartású magyar egyházmegyékben és 6 (60 %) az újabbakban, amelyeket Mária Terézia (1740–1780) alapított. Egerben a legnagyobb az arány, mivel a XVIII. század minden megyéspüspöke Rómában tanult. Igaz, száz év alatt mindössze négy főpásztora volt az egyházmegyének: Telekessy István (1699–1709, 1711–1715), Erdődy Gábor Antal (1715–1744), Barkóczy Ferenc (1745–1761) és Eszterházy Károly (1762–1799). Öt, ha hozzávesszük gróf Csáky Imre bíborost is, aki 1709 és 1711 között, zavaros időkben vezette az egyházmegyét, ő szintén a Kollégium növendéke volt.

3. Eszterházy a Kollégiumban

Eszterházy Károly példáján keresztül egy tipikus „germanico-hungaricus előéletet” ismerhetünk meg, ezért az Anyakönyv bejegyzései és más életrajzi adatok felidézésével érdemes megemlíteni, hogy hogyan végezte a tanulmányait, milyen előélettel került ki Rómába. A kor sajátosságait tekintve kiválasztásában fontos tényező volt a származása, ugyanis ebben az időben a Kollégiumba elsősorban nemesi származásúakat küldtek, bár nem kizárólag.¹⁰ 1735-ban például, amikor az életművét tekintve Eszterházyhoz hasonlítható kortárs, zajezdai báró Patachich Ádám, később váradi püspök (1759–1776), majd kalocsa-bácsi érsek (1776–1784) elkezdte a ró-

¹⁰ STEINHUBER, *i.m.*, 138–139.

mai tanulmányait, 25 új alumnusa volt a Kollégiumnak, de közülük csak egyhez írták oda az Anyakönyvbe, hogy „*non nobilis*”, vagyis nem nemes.¹¹

Az Anyakönyv tanúsága szerint¹² pozsonyi főnemesként, az Esztergomi Főegyházmegye növendékeként érkezett Rómába, a hercegprímás, valamint az általános helynök ajánlásával. Az esztergomi érsekek Pázmány Péter (1616–1735) óta az itt végzett növendékek egy jelentős részének adtak ajánlást az intézetbe, de hogy jelen esetben az esztergomi érsek őt ajánlja, arra volt még egy másik, kézenfekvő ok is: Magyarország első egyházi méltóságának tisztét ebben az időben a család ugyanazon ágából származó Esterházy Imre (1725–1745), a Germanicum-Hungaricum volt növendéke töltötte be.

A Kollégium Anyakönyvének Veress Endre által is kiadott, illetve kiegészített bejegyzései¹³ megerősítik, amit a Tusor Péter által publikált váci püspöki processzusából¹⁴ részletesebben is megtudhatunk.¹⁵ A keresztele a pozsonyi Szent Márton templomban 1725. május 4-én került sor, Esterházy Ferenc és Pálffy Szidónia grófnő fiát galántai gróf Eszterházy Imre Gábor nyitrai püspök (1740–1763) keresztelte meg, a keresztszülők pedig gróf Csáky Imre bíboros és Kollonich Krisztina grófnő (a keresztlevelel szerint Kollonich Ádám férje) voltak.

¹¹ A Kollégium Germanicum et Hungaricum Levéltára (Róma; Archiv des Collegio Germanico ed Ungarico, ACGU) Historica (Hist.) 2., NN. 249/429-273/453. TÓTH, „*Si nullus incipiat...*”, 78.

¹² ACGU Hist. 2. N. 326/606. Ed.: VERES, *i.m.*, 167–168.

¹³ Uo.

¹⁴ ASV Archivum Concistorialis (Arch. Concist.), Processus Concistorialis (Processus Concist.), 149, foll. 713–727. Vö. TUSOR Péter, *Eszterházy Károly kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban = Eszterházy Károly Emlékkönyv*, szerk. KOVÁCS Béla, Eger, Érseki Gyűjteményi Központ, 1999, 23–25.

¹⁵ A Vatikáni Levéltárban őrzött hiteles keresztlevelel-másolatból például olyan érdekességeket is megtudunk, hogy a teljes neve galántai gróf Eszterházy Károly Imre Flórián Antal József Ignác Xavér volt. ASV Arch. Concist., Processus Concist., 149, fol. 723r.

A *litteris humanioribus*-t Pozsonyban abszolválta, filozófiából bakkalaureátust szerzett Nagyszombatban, ahol négy évig volt a nemzeti *Collegium Generalis* növendéke, és belépett az ottani Mária Kongregációba is.¹⁶ Így Rómába érkezése előtt már befejezte a teológia első évét. Máshonnan azt is tudjuk, hogy Mária Terézia a filozófiát követően ékköves kereszttel tüntette ki.¹⁷ A bérmlás szentségében, a tonzúrában és a négy kisebb rendben még a római éveket megelőzően részesült, 1741. december 21-én, szombaton Nagyszombatban a Szent Mihály templomban Majthényi Ádám esztergomi segédpüspök és általános helynök (1741–1743) révén.¹⁸

Ennek megfelelően a teológia második évét kezdhette meg Rómában. A *Matricula* még azt a körülményt is feljegyzi, hogy Győrben volt öröksége, családi körülményei miatt magasabb, (legalább) kanonoki tisztségek betöltésére alkalmasnak mutatkozott (*capax cathedralium Hungariae*), valamint hogy ekkor már a – család kegyuraságához tartozó – rátóti prépostságot is birtokolta.¹⁹ Ez a Kollégium számára is fontos információ volt, hiszen ez azt jelentette, hogy rendelkezett az itt tartózkodáshoz és a továbblépéshez szükséges javadalmakkal.

1745. október 29-én érkezett meg a Kollégiumba, és elkezdte a képzés elején kötelező jezsuita típusú noviciátust, amely az itteni életre volt hivatott felkészíteni. Ennek lezárásaként tette le a következő év június 5-én a nevezetes esküt,²⁰ amelyben a többi korabeli növendékhez hasonlóan megígérte, hogy az itt tartózkodását kizárólag a papságra való készületre használja fel. Mást, úgy mint civiljogot vagy orvostudományt nem fog tanulni, tanulmányai végeztével pedig hazatér, és legalább három évig nem jön Itáliába, még kevés-

¹⁶ ACGU Hist. 2. N. 326/606.

¹⁷ VERES, *i.m.*, 168. – Veres megjegyzése a gyulafehérvári Batthyaneumban őrzött *Album Hungarorum in Collegio Germanico et Hungarico studentium* kézírata alapján (27). A rátóti prépostság, az ott közölttel ellentétben, azonban nem Mária Terézia adománya volt, mivel azt az Esterházy hercegek adományozták, így a *Királyi Könyvek* sem említik.

¹⁸ ASV Arch. Concist., Processus Concist., 149, fol. 723.

¹⁹ ACGU Hist. 2. N. 326/606.

²⁰ ACGU Hist. 233. Iuramenta alumnorum 1741–1777, 1746. július 5.

bé Rómába, legfeljebb súlyos okból és engedéllyel, valamint legalább három évig a protektor bíborosok engedélye nélkül semmilyen szerzetesrendbe be nem lép. Az eskü a kalandorokat igyekezett kizárni, és a növendékekben azt a felelősségtudatot volt hivatott erősíteni, amely a képzés eredeti célja volt: jól képzett egyházmegyes papokat nevelni, akik majd otthon sikerrel erősítik a helyi Egyházat. Az időbeosztás és a stúdiumok rendje szigorú rendet követett. Az alumnusok a képzés ideje alatt legtöbbször csak tanulmányaik legvégén tértek vissza hazájukba, aminek az ekkor kialakuló emberi kapcsolatok szempontjából is fontos következményei voltak. Eszterházy Károly ekkor olyan, később meghatározó egyházi személyekkel tanult együtt, mint Johann Heinrich von Frankenberg (1745–1750, mecheleni bíboros érsek 1759–1804),²¹ Koller Ignác (1743–1747, veszprémi püspök 1762–1773)²² vagy Salbeck Károly (1744–1746, az újonnan alapított Szepesi Egyházmegye első püspöke 1776–1787).²³

Amikor 1759 novemberében Ignazio Crivelli bíboros, bécsi apostoli nuncius (1753–1760) felvette a váci püspöki processzusát,²⁴ csatolták a szenteléseket bizonyító iratok másolatát is, ebből tudjuk, hogy a szokásoknak megfelelően a rektor kérésére másokkal együtt mint a Germanicum et Hungaricum növendékét szentelték. Szubdiakónussá Fernando Maria de Rossi (de Rubeis) tarszuszi érsek, római segédpüspök és vicerégens (1742–1759) szentelte a lateráni bazilikában 1746. december 17-én.²⁵ A diakonátus szentségében egy évvel később, 1747. december 23-án részesítette ugyanott.²⁶ Pappá ugyancsak de Rossi szentelte fel 1748. március 30-án, a nagyböjt ötödik vasárnapja előtti szombaton ugyancsak a pápa

²¹ 1745–1750 között volta a CGU-ban. ACGU Hist. 2. 339/619. Steinhuber az Eszterházyról szóló részben említi a közös levelezésüket is. STEINHUBER, *i.m.*, II., 335–337.

²² VERES, *i.m.*, 164.

²³ *Uo.*, 165–166.

²⁴ ASV Arch. Concist., Processus Concist., 149, 713–727.

²⁵ *Uo.*, foll. 723v–724r.

²⁶ *Uo.*, fol. 724r.

római székesegyházában.²⁷ A teológiai doktorátusát pedig római tanulmányai lezárásaként, 1748. június 12-én szerezte meg,²⁸ a Kollégiumban tartott sikeres skolasztikus teológiai disputa keretében.²⁹

Rómát 1748. augusztus 31-én papként hagyta el. Az Anyakönyvben található ítélet szerint „*kitűnő adottságok birtokában van, az előmenetele ugyanilyen*”,³⁰ amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy „*mindenki meglegedésére és hasznára*” novíciusmester (mai szavakkal duktor, vagyis az újonnan érkezettek mentora) volt a házban, valamint „*jámborsága, erkölce, és a lelkek iránt való buzgósa egészen rendkívüli, az ő emléke a Kollégium áldására válik majd.*”

4. Későbbi kapcsolata az alma materrel

A Kollégiummal való kapcsolata később is megmaradt, illetve papi, püspöki szolgálatában kétség kívül jelen van a német–magyar kollégium hatása. Ez több szalon is nyomon követhető, hiszen egyrészt jezsuita növendékként a világegyház központjában teológiai képzésben és papnevelésben vett részt, másrészt önkéntelenül is itáliai kulturális hatás alá került.

A Kollégiummal való kapcsolata és a Kollégiumról való véleménye egyrészt nyomon követhető azáltal, hogy váci és egri püspökként is több kispapot is küldött Rómába.³¹ Rövid váci tartózkodása alatt két váci egyházmegye került ki az ő ajánlása alapján. A csongrádi származású Vincze István (1760–1762)³² teológiai doktorátus szerzett, később Christoph Anton Migazzi bíboros (bécsi érsek 1757–1803, váci adminisztrátor 1756–1757 és 1762–1786) mellé

²⁷ Uo., fol. 724.

²⁸ Uo., fol. 724v.

²⁹ „*Habuit disputationem controversiarum in hoc Collegio cum plausu, in quo obtinuit lauream doctoratus in theologia.*” ACGU Hist. 2. N. 326/606.

³⁰ ... „*optimo praeditus ingenio, parique profectu. Fuit magister novitiorum summa cum omnium laude et fructu. Pietate enim et moribus et zelo animarum omnino egregius, cuius memoria in hoc collegio in benedictione erit.*” Ibidem.

³¹ VERES, *i.m.*, 312, 314.

³² Uo., 196–197.

került. Szajtler József János (1761–1764)³³ doktorátust szerzett, később a Pazmaneum vicerektora, majd pozsonyi kanonok lett.

Egri tartózkodása idején az első az aradi származású gyoroki Nemespataky (Edelspracher) Miklós (1768–1771)³⁴ volt, aki teológiai doktorátussal tért haza, káli, majd nagybányai plébános, később egri tiszteletbeli kanonok lett. A bodollói (Abaúj vármegye) származású Bernay József (1770–1776)³⁵ törökszentmiklósi majd szurdokpüspöki plébános lett. A szintén az egyházmegyéből származó Dudássy András Sebestyén (1770–1773)³⁶ doktorátust szerzett az Örök Városban, hazatérve káplán, később pálos szerzetes lett. A péchújfalusi (Sáros vármegye) Péchy Antalnak (1772–1775)³⁷ a magatartásával pedig római tartózkodása alatt komoly gondok voltak, ezért Eszterházy a feljegyzések szerint azt írta az apjának: „*Vigyázzon Péchy úr, nehogy clericus fia a római Apollinarisból per portam rusticam excludatur*”, vagyis nehogy a hátsó ajtón penderítsék ki. – Péchy azért ledoktorált, majd hazatérte után később macklári plébános lett.

Az Kollégium szünetelése miatt az Eszterházy Károly által utolsó Rómába küldött növendék nagyszalatkai báró Fischer István (1778–1781)³⁸ lett. Fischer a feljegyzések szerint kiváló tanuló és igen jámbor kispap volt, aki Rómában megvédett doktori tézisét mentorának, az egri püspöknek ajánlotta. Rövid káplánság és hevesi plébánosságot követően rövidesen egri kanonok, majd dulcinói választott püspök lett, a széküresedés alatt ő kormányozta az egri püspökséget, majd ő tölthette be először 1804-ben a szatmári püspöki

³³ Uo., 199.

³⁴ Uo., 217–218.

³⁵ Uo., 221.

³⁶ Uo., 222.

³⁷ Uo., 228–229, 229.: Veres megjegyzése BARTALOS Gyula, *A római iskolázás az egri egyházmegyében*, Az Egri Egyházmegyei Közlöny 1890. évf. 3–9. számában megjelent közleménye alapján (75). Bartalos munka kéziratának egyik latin nyelvű változata – feltehetőleg a Steinhuber rektorral való levelezés részeként került az ACGU-ba: ACGU Hist. 13.

³⁸ VERES, *i.m.*, 241–242.

széket. 1807-től Eszterházy utódaként egri érsekké nevezte ki az uralkodó. Egerben haláláig, 1822-ig rezideált.

Eszterházy Károlynak a Kollégium levéltárában őrzött levelezése tanúsítja azt is, hogy érdeklődött a Rómába küldött kispapjai iránt.³⁹ Később is emlékeztek rá Rómában: a bécsi apostoli nuncius, Giuseppe Garampi⁴⁰ így ünnepelte őt a Kollégiumban 1779-ben a növendékek előtt: „*A nagynevű püspök, az eretnekek pörölye, az Egyház jogainak igen buzgó védelmezője, [...] akihez kevesen hasonlíthatók Európában.*”⁴¹

5. A Kollégium hatása Eszterházy Károly püspöki működésében

Püspöki szolgálatát vizsgálva semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül az a fentebb már említett kontextus, hogy a magyar episkopátus jelentős része ebben az időben ugyanennek az intézetnek volt a növendéke. A már említetteken túl egy időben töltöttek be vele fontos püspöki székeket olyan római exalumnusok, mint Patachich Ádám, aki váradi püspökként (1759–1776) és kalocsabácsi érsekként (1776–1784) alkotott maradandót. Christoph Anton Migazzi bécsi bíboros érsek (1757–1803), aki Vácott előzte meg illetve követte Eszterházyt a püspöki széken (1756–1757, 1762–1786). Zichy Ferenc győri püspök (1744–1783); vagy Szily János, Szombathely (1777–1799) és Sellyei Nagy Ignác, Székesfehérvár első püspöke (1777–1789); természetesen nem felejtkezhetünk el Batthyány Ignácról sem, aki, mielőtt Erdély püspökévé (1780–1798) nevezték volna ki, egri kanonok illetve nagyprépost volt. De ugyan-

³⁹ ACGU Biefsammlung (BF) 18, Eszterházy Károly: A rektornak írt, megmaradt levelei: Eger, 1768. március 21.; Bécs, 1768. augusztus 7.; Eger, 1771. június 10.; Eger, 1771. szeptember 25.; Pest, 1780. szeptember 2.

⁴⁰ Giuseppe Garampi bíboros (1786–1792), Montefiascone és Cornetó püspöke (1776-tól), ebben az időben bécsi apostoli nuncius (1776–1785). Köztudott, hogy több kortárs főpaphoz hasonlóan Eszterházy is igen jó kapcsolatot ápolt vele, a könyvtára bővítésében nagy segítségére volt.

⁴¹ „*Magni nominis episcopus, haereticorum malleus, iurium ecclesiasticorum defensor zelotissimus, qui ab Excellentissimo nuntio apostolico Viennensi Iosepho Garampi, dum hic moraretur, meruit in hoc Collegio ante alumnos anno 1779 talis episcopus celebrari, cui in Europa modo pares paucos inveniri sit.*” (*Album Hungarorum*, 27. Idézi: VERES, i.m., 168.)

csak a *Német–Magyar Kollégium* növendéke volt a család ugyanazon ágából származó Esterházy Pál László OSPPE pécsi püspök (1781–1799) is.

Ezek az emberek egyházkormányzóként maradandót alkottak. Újjászerveztek, építkeztek – köztük nagy számban találunk újonnan alapított egyházmegyéek vezetőit – a Trienti Zsinat szellemében egyházi reformokat hajtottak végre, könyvtárakat alapítottak,⁴² a társadalmi élet meghatározó alakjai, a kultúra és a művészet mecénásai voltak, ahogy Eszterházy Károly is, aki Barkóczyval és Batthyányival együtt az olasz típusú mecenatizmus egyik legékeesebb példája.⁴³ Patachich és Migazzi mindemellett még árkászok is voltak, azaz a kor egyik legmeghatározóbb itáliai irodalmi körének voltak tagjai.⁴⁴ Az utóbbi időben több kutatás foglalkozott már ezzel a témával, főleg irdalom- és művészettörténeti szempontok alapján.⁴⁵

Eszterházy Károly váci püspökként rögtön folytatta és bővítette azokat a reformokat, amelyeket elődei elkezdtek, de nem maradt sok ideje, hiszen két évet sem tölthetett el itt, azonban rögtön nekikezdett az építkezésnek: megterveztetette a római építészetből is merítő osztrák Franz Anton Pilgram (1699–1761) mesterrel egy egységes egészként az új katedrálist, a hozzá tartozó Szent Péter térre emlékeztető oszlopsorral, a püspöki palotát és azt körül ölelő olaszker-

⁴² A gyulafehérvári római katolikus érsekség honlapján lévő hír öröndetes, egyben szomorú aktualitást ad gemanikus-hungarikus könyvtáralapító püspökök említésének, mivel a strasbourgi emberi jogi bíróság pénzbüntetéssel sújtotta a román államot 2012 szeptemberében azért, mert nem szolgáltatva vissza a Batthyány Ignác püspök által alapított gyulafehérvári Batthyaneumot. <http://www.romkat.ro/?q=node/3681> (2012. október 22.)

⁴³ SÁRKÖZY Péter, *Az olasz árkádikus kultúra közép-európai jelenléte és hatása a XVIII. század végi Magyarországon*, 232, *A magyar nyelv és kultúra a Duna-völgyében: Die ungarische Sprache und Kultur im Donauraum*, I, Budapest, Wien, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1989, 228–239.

⁴⁴ TÓTH, „*Si nullus incipiat...*”, 103 – Főként Patachich Ádám és az Árkádia viszonyáról: TÓTH Sándor Attila, *Rómából a pannon árkádiába*, Budapest, METEM, 2004.

⁴⁵ Főleg: BITSKEY, *i.m.*, és: Maurizio TANI, *La rinascita culturale del '700 ungherese: Le arti figurative nella grande committenza ecclesiastica*, Roma, Gregorian University Press, 2005.

tet.⁴⁶ Bár ez volt a leglátványosabb terve, ugyanakkor legalább annyira fontos az, hogy trienti szellemben gondoskodott a szemináriumról, a katolikussá válás reményében különös gondot fordított a protestáns és vegyes vallásúak gyermekeire,⁴⁷ és igyekezett erősíteni mindenütt a katolikus vallás pozícióit.⁴⁸ Áthelyezését követően az Egerbe költözéssel mindenképp meg akarta várni az új székesegyház alapkövetését.⁴⁹ „Könnyek között”⁵⁰ remélte, hogy utóda folytatni fogja az általa megkezdett munkát. Ma már tudjuk –maga Eszterházy is megélte –, hogy az utód Migazzi bíborosnak nem tetszetek a tervek, ezért megváltoztatta azokat. Ami – többek között – megmaradt, az a Székesegyház tengelyének jelenlegi helyzete.

Eszterházy Egerbe érkeztek már érezhető volt az elődök munkájának eredményeként az olasz barokk jelenléte.⁵¹ Telekessy István foglalkozott egy olasz barokk stílusú új székesegyház felépítésének gondolatával Giovanni Battista Carlone (1682–1747) tervei szerint. Ő kezdte el a püspöki, ma érseki palota építését is. Erdődy Gábor folytatja az építkezést, a Carlone tervezte palota parkja pedig a római villák stílusát idézte fel. Barkózy, akinek – Bitskey István megfogalmazásával – „római végzettségű káptalan”⁵² állt rendelkezésére, szintén az olasz művészet nagy pártolója volt. Ő építi a felsőtárkányi „*Fuoricontrasti*” kastélyt is, amit aztán a sokkal aszketikusabb beállítottságú Eszterházy Károly bontat majd le, ami „jelképes tett”⁵³ is lehetett a részéről, de az építőanyagra minden-

⁴⁶ TANI, *i.m.*, 91–95.

⁴⁷ Richvaldszky György egri kanonok, Szent Istvánról nevezett egervári prépost, később egri segédpüspök és helynök (+1779) tanúvallomása Eszterházy Károly egri püspöki processzusa során, 1761. november 4. ASV Arch. Concist., Processus Concist., 150, fol. 26v.

⁴⁸ Végh Péter császári és királyi udvari titkár tanúvallomása Eszterházy Károly egri püspöki processzusa során, 1761. november 6. Uo., fol. 29r.

⁴⁹ TANI, *i.m.*, 93.

⁵⁰ Richvaldszky György tanúvallomása. ASV Arch. Concist., Processus Concist., 150, fol. 26v.

⁵¹ BITSKEY, *i.m.*, 142–144. TANI, *i.m.*, 104–112.

⁵² BITSKEY, *i.m.*, 144.

⁵³ BITSKEY István, „Püspökünk, példánk és tükörünk volt”: Eszterházy Károly életpályája és egyénisége, 14 = Eszterházy Károly emlékkönyv, 7–22.

képpen szüksége volt az egri építkezésekhez.⁵⁴ Emellett fontos hangsúlyozni azt a tényt is, hogy ezek a főpapok kezdték el az Egri Egyházmegye lelkipásztori újjászervezését, amelynek egy látható jele mindaz a művészeti érték, amelyet ma is csodálunk. A török és a szabadságharc (1703–1711) utáni nyugodtabb időszakban a püspököknek lehetősége volt elkezdeni újjászervezni azokat a struktúrákat, amelyekre Eszterházy Károly püspök is építkezhetett. Bár az új székesegyház még csak terve volt véve, de a tridenti szellemnek megfelelően újra volt Egerben alkalmas püspöki rezidencia, újra itt működött a székeskáptalan, a kulcsfontosságú papképzés is megindult a szeminárium megalapításával, a lakosság növekedésével párhuzamosan szerveződött a terület lelkipásztori ellátása és formálódott a plébániai struktúra, valamint folyamatossá váltak a kánoni vizitációk.⁵⁵

Eszterházy Károly egri püspöki tevékenységét részletesen feltárták már.⁵⁶ Minden további nélkül megállapíthatjuk, hogy működése az elődök munkájának megkoronázása. Eszterházy egri püspöksége felülmúlta az elődökét, de az elődöknek köszönhetően volt mire építkeznie. Az egri püspöki palota bővítése, a hejcei, a pápai és a devecseri kastély, az általa alapított líceum és könyvtár, a szeminárium bővítése, a kánoni látogatások, a plébánia alapításai, az általa épített számos templom és plébániaépület. A papságra és annak fegyelmére való odafigyelése, az új székesegyházra vonatkozó meg

⁵⁴ Löffler Ezsébet is azon a véleményen van, hogy a kastély lebontásához az Eszterházy elődje által ott rendezett multságok miatti rossz híre járult hozzá. Nem osztja azonban ezt a véleményt többek között Sárközy Péter. SÁRKÖZY Péter, *Eszterházy Károly emlékkönyv*, 124, Irodalomtörténeti közlemények, 2004 (CVIII/1), 121–124; Vö.: LÖFFLER Erzsébet, *Ad maiorem Dei gloriam = Eszterházy Károly emlékkönyv*, 189–208.

⁵⁵ SUGÁR István, *Az egri püspökök története*, Budapest, Szent István Társulat, 1984, 371–424.

⁵⁶ Többek között: SUGÁR, *i.m.*, 425–447; *Kétszáz éves az egri Főegyházmegyei Könyvtár: 1793–1993*, szerk. ANTALÓCZI Lajos, Eger, 1993 (Az Egri Főegyházmegye sematizmusa, 6.); *Eszterházy Károly emlékkönyv*; ANTALÓCZI Lajos, *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története (1793–1996)*, Eger, Főegyházmegyei Könyvtár, 2001 – De említhetjük még, többek között, BITSKEY vagy TANI fentebb idézett kutatásait is.

nem valósult, de nagyszabású tervei, de akár a protestánsokhoz vagy a keleti rítusúakhoz való viszonya, amelyben az Egyház egységét tartotta a legfontosabb szempontnak, vagy akár a telepesek behívásának politikája vagy gazdálkodási szempontjai is kétségtelenül egy rendkívüli főpásztor képét rajzolják ki előttünk.

Ahhoz, hogy minden létrejöhessen, a helyi adottságokon kívül társadalmi helyzete is segíthette, azonban mindez kevés lett volna, ha nincsenek meg a közismert személyes kvalitásai, intellektuális és szervezőkészsége, jámborsága. Ezek csiszolásában pedig kulcsfontosságú volt a római alma mater hatása. Egy Rómában őrzött levelében saját maga vall így 1768-ban, húsz évvel hazatérése után:

*„Amennyire a saját tapasztalatomból tudom, nagy épülésemre szolgált az is, hogy szentebb tanulmányaimat Rómában a Szent Apollináris Kollégiumban végeztem, mint ahogy másokon is, akik ott tanultak, látom, hogy az egyes erényekben és a tudományokban előrejutottak, amit a Kollégium dicséretére, önmaguk és az egész magyar klérus ékességére főpapjaik szolgálatában otthon kifejtettek.”*⁵⁷

Püspöki tevékenysége egy sikeres példája annak, hogyan tudta a Collegium Germanicum et Hungaricum beteljesíteni azt a küldetését, amelyre alapítói annak idején létrehozták, kevéssel a reformáció kezdete után, még a Trienti Zsinat befejezése előtt, de már annak szellemében.

⁵⁷ ACGU BF 18 Eszterházy Károly. Lásd melléklet.

Melléklet

Eszterházy Károly egri püspök levele P. Giovanni Battista Guerrieri SJ, a római Szent Apollinárius Kollégium (ma Pontificium Collegium Germanicum et Hungaricum de Urbe) rektora (1767–1773) részére
ACGU BF 18 Eszterházy Károly, fol. 1r-v.

Eszterházy hálával emlékezik római képzésének idejére a Szent Apollinárius Kollégiumban, elégedett az eddig küldött két növendékkel, egyben reméli, hogy akit most szándékozik küldeni, felveszik az alumnusok közé.

Eger, 1768. március 21.

[fol. 1r]
Laudetur Jesus Christus.
Reverendissime Pater Rector,
mihi observantissime!

Tam mea experientia didici magno mihi emolumento fuisse, atque etiamnum esse, quod Sacratiora Studia Mea Romae in Collegio Sancti Apollinaris susceperim, quam et in aliis illic educatis video singulares virtutum, aequae ac scientiarum progressus fecisse, quos magna cum ejusdem Collegii Laude tum Suo, cum totius Cleri Hungarici ornamento usibus Praelaturum Suorum domi impendunt. Ideo quemadmodum jam alias duos meos clericos ad memoratum collegium recipi flagitavi, et etiam susceptionem eorum procuravi; ita nunc denuo unum Diaecesis meae Agriensis alumnum, cujus examina isthic advolvo Reverendissimae Paternitatis Vestrae Benevolentiae commendo. Qui cum talis sit, qui et meo [fol. 1v] ac Reverendissime Dominatione Solatio et Diaecesis meae honori esse possit; Spero eundem in numerum alumnorum praedicti Collegii adnumerandum. Me in reliquo Benevolentiae Paternitatis Vestrae Reverendissimae commendans, persevero

Reverendissimae Paternitatis Vestrae
Agriae, 21^a Martii 1768

obsequissimus servus
Carolus Episcopus Agriensis
Comes Eszterhazy